

Svobody a Práva s velkými písmeny

(a jejich realita pod mikroskopem svědomité analýzy)

Kdo si tehdy na podzim 1976 povšimnul, že ve Sbírce zákonů ČSSR č. 120 byly 13. října 1976 zveřejněny "*Mezinárodní pakt o občanských a politických právech*" a "*Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech*", stvrzené v roce 1975 Československou republikou podpisem *Závěrečného aktu helsinské konference*? Kteréžto Pakty se tak staly mezinárodním závazkem Československé socialistické republiky. A stejně tak nejspíše téměř nikdo netušil, že v tehdejší Československé socialistické republice jsou oba platné dokonce už od 23. března onoho roku. Představitelé strany a státu evidentně soudili, že si klidně mohou dovolit publikovat v úřední listině doslova protistátní texty. Že to s ničím a s nikým ani nehne.

Tato bezstarostnost, cyničnost moci a rezignovaná lhostejnost poddaných byly pro tuto dobu příznačné: kde není žalobce (v širším smyslu: kde chybí instituce), není přece ani soudce. Představuji si, že úředníci, včetně tisíců a tisíců právníků, kteří Sbírku povinně odebírali, si nad oněmi stránkami se samými Právy a Svobodami pomysleli: vytírání zraku! Komédie. To se nás zajisté netýká... Na pár dnů se tehdy v jedné trafice v Jungmanově ulici prodávaly noviny ze Západu, ovšem v jazycích nikoli světových a na Ruzyňském letišti dokonce Financial Times; nějaký režimní cenzor usoudil, že když jsou tištěny na růžovém papíře, bude to asi něco méně nebezpečného... Nejspíše si někteří

přemýšlivější ještě potichu řekli: že to tomu Brežněvovi a spol. ti západní státníci spolkli, vždyť je přece jasné, že jsou to jen slova, slova, slova...

Ostatně ani *Charta 77* z téže doby nevznikla primárně pod dojmem ratifikace a publikace Paktu, ale po doslova existenciálním zážitku překvapivě široké solidarity s Plasty (*Plastic People of the Universe*), kteří v tom roce 1976 stanuli před soudem pro výtržnictví. Teprve v zimě toho roku při redigování textu jejího *Základního prohlášení*, vzpomenu si někdo z autorů na publikaci Paktů a ti pak v onom textu odkázali na fakt ratifikace a publikace. A dodalo se, s potměšilostí, která ale nebyla švejkovská (jak se dosud zlomyslně traduje), protože za ni šla řada lidí na léta do vězení, že stát teď začne své závazky plnit.

Celé kdysi oběma stranami studené války tak vynášené Helsinky (šlo v nich o vyjednané záruky neměnnosti státních hranic mezi oběma bloky – to měl být zisk od „imperialistického“ Západu, za slib ratifikace Paktů se strany Východu) by zůstaly jen plácnutím do vody, nebýt disidentů. Ti se rozhodli brát závazky dodržovat lidská práva z Helsinek vážně, tj. jejich dodržování monitorovat, kontrolovat. Že závazky nebyly a nebudou zejména státy sovětského bloku dodržovány, věděli totiž všichni. Obecná vědomost byla však v právnickém světě Paktů k ničemu. Bylo třeba vědět to konkrétně a přesně, na jednotlivých kasuistikách. Nestačilo, když o nedodržování podávali povšechné zprávy zastupitelské úřady smluvních států či novináři, bylo třeba, aby se monitorování ujali sami občané států, které slib lidská práva respektovat učinili. To se u nás událo nejen vznikem *Charty 77*, ale zejména působením *Výboru na obranu nespravedlivě*

stíhaných (VONS) a řadou pečlivě a s právní kulturou zpracovávaných Dokumentů Charty 77.

To je věčným problémem univerzalistických deklarácí práv a svobod: mají-li být univerzální, musí být formulovány obecně. Pak ovšem nemůže nebyť problémem, co přesně, při své obecnosti, znamenají. Jak jim konkrétně rozumět? Tedy v jednotlivých případech. Nebude-li shoda nad jejich rozuměním, nebude možné jejich dodržování vymáháno, vynucováno.

Zprávy VONSu byly tak tehdy prvními bezděčnými komentáři formy i obsahu jednotlivých práv a svobod, postulovaných v Paktech.

Už tehdy jsme si museli klást otázku, jak vysoká může být cena (neurčitost, chtě nechtě deklarativnost, hraničící až s frází), kterou je nutno zaplatit za její univerzálnost? Aby „obchod“ měl smysl. Jsou práva, jejichž dodržování není vymáháno nebo dokonce není ani vymahatelné, jsou to vůbec ještě práva? I když mají formu a dikci práva? Nebo jsou to už jen nezávazné deklarace, protokolace ušlechtilosti, výrony pokrytectví? Anebo obráceně: jak obecná může být její dikce, aby mohla být v praxi co možná nesporně naplňována, realizována? Aby pak bylo možné - s oporou všeobecného či alespoň převládajícího přijímání základních práv a svobod - „vměšovat se do záležitostí cizích států“?

Nejen legitimovat, ale i legalizovat toto „vměšování“ byl postupně se rodící imperativ světa otřeseného po druhé světové válce, po orgiích neprůstřelného právního artismu za dob nacizmu. To byl nejvlastnější étos Helsinek, kterému chartisté

v Československu rychle porozuměli. Jakkoli se vyjevoval až postupně.

To všechno jsou věčné otázky, věčné riziko všech *Listin, Katalogů, Deklarací, Konvencí, Prohlášení, Bills of Rights*, všech těch projevů dobré vůle nadepsané slovy s velkými počátečními písmeny. Budou-li příliš obecné ve smyslu neurčité, nestanou se součástí každodenního provozu států. A i kdyby se tomuto riziku vyhnuly, musí tu být navíc tlak občanské veřejnosti na jejich dodržování: tlak politické opozice, nezávislé justice v širším smyslu slova, svobodných, nezávislých médií, nevládních organizací, v krajní případě „chart“, a „VONSů“, jako byly ty československé z let po roce 1977.

Kde všude se tyto dva základní předpoklady dodržování lidských práv a svobod sejdou? Někde ano, často jen částečně, leckde zůstane jen u prázdných slov. „Lidskoprávní“ (sic!) agenda se tam sice verbálně frekventuje, ale život je jinde. Když už jsme u slovních patvarů, třeba připomenout i „humanrightismus“: z jednotlivých interpretačních, ale i procesuálních přepjatostí a výstřelků (absolutizace práv a svobod pro každého, čili i pro ty, kteří jich nejen zneužívají, ale dokonce intencionálně zlými činy popírají), neplyne přece možnost desavuoovat koncept lidských práv a svobod vůbec. Je snad nějaký ideál, který neměl své přepjatce?

Jak snadné, jak laciné je kritizovat, bagatelizovat celý tento vysoce abstraktní svět základních práv a svobod! Vždyť nebojme se říci, že je to svět - ideální. V tomto našem neideálním, odkouzleném světě! Platí snad základní práva a svobody i tam, kde lidé nemají pitnou vodu? Kde mají hlad? Žízniví a hladoví lidé

na něco takového nemají ani pomyslení. Lze však dovodit, že existence takových lidí (a jsou jich spíše miliardy než miliony) činí celý koncept vadný? Přes všechno demagogické zneužívání těchto - na naší planetě místy tragické a obávám se, že neodstranitelné - diskrepance neplatí, že buď všechno, anebo nic. To je pak svět ideologií, který právo nemusí nalézat, protože jej už vždycky má.

Vztah sociálních a „základních“ práv a svobod jistě však vsutku je a i nadále bude reálným problémem. Ano, je doslova bitevním polem ideologů. Právníci by se neměli do této vřavy silných slov nechat vtáhnout. Měli by myslet a mluvit co možná přesně. Pokud jim to dikce slov s „velkými písmeny“ dovolí.

Taková už je jedna z definicí nedokonalostí tohoto světa, nedokonalosti člověka: co pokládáme za pozitivní, ideální cílové hodnoty (svoboda a rovnost), se často už při jejich dosahování, nemluvě o výsledcích, popírá, vylučuje, odečítá, zatímco všechno to záporné, co nechceme (represe a bída) se ochotně sčítá a násobí. Není vyloučeno, že to v jisté míře platí i pro svět sociálních na jedné straně a základních práv a svobod na straně druhé.

Stejně tak je reálným problémem sám universalismus lidských práv a svobod. Respektive jeho míra. Míra? Může být vůbec universalismus ve své univerzalitě – „omezený“? Patrně z povahy věci samé nemůže. Platí ale základní práva a svobody opravdu ve všech kulturách, ve všech civilizačních okruzích? Co když základní texty práv a svobod nelze ve světě Huntingtonových „střetů civilizací“ ani přeložit (nejen z kultury do kultury, ale ani z jazyka do jazyka) bez rizika, že budou znamenat něco jiného než

znamenaají tam, kde je lidé „vymysleli“? Zajisté některá platí, měla by platit všude a vždycky. Co však plyne z toho, že ze všech univerzálních práv a svobod třeba vskutku platí – zatím? - jen některá? Vyvrací to celý koncept základních práv a svobod? Je to podkop pod samotnou myšlenkou universalismu?

Lze zaznamenat útoky či alespoň skepsi i z jiných stran. Britští konzervativci trvají na tom, že základní zásadou je, že žádné zásady nejsou. Tedy ani základní práva a svobody. Že jsou jen procesní práva, lepší nebo horší, jimiž se lze čehokoli žádoucího, tedy i pošetile “zásadnický” formulovaných základních práv a svobod, domoci. Že platí „*proceedings precedens rights*“, čili formální procedury že jsou důležitější než „hmotná“ práva, cesta že je důležitější než cíl, že cesta je vlastně už cíl. Proto také za Kanálem „katalogy“ občanských práv nepotřebovali: práva a svobody jednotlivců byla tam na základě empirické zkušenosti založena na procesní ochraně svobody osobnosti (*Habeas corpus act*). Lze ovšem namítnout, že snad alespoň některá základní procesní práva lze formulovat tak, aby mohla být součástí třeba právě Listiny (právo na spravedlivý proces, právo nebýt odejmut „svému“, tj. přidělenému soudci, práva na obhajobu). Lze to opravdu? Ve vši minucióznosti? Když i tady je „ďábel ukryt v detailu“? V detailu procesní nuance? Kterou žádná Deklarace nedokáže zachytit?

Máme před sebou důkladnou komentátorskou práci x (počet) autorů. Vyšli podle mého z toho, že bez rozvinuté kultury (techniky) všech možných výkladů, bez hlubokého porozumění textům Listin apod. a bez vůle ke konstrukci institucionálních prostředků, kterými lze dodržování základních práv a svobod

vymáhat, vynucovat, zůstávají všechny podobné texty bezmocnými výkřiky po svobodě a spravedlnosti. Anebo nabubřelým pokrytectvím států se špatným svědomím – jestli něco takového státy mohou mít.

Tato rozsáhlá kolektivní práce vesměs mladých autorů se na domácím materiálu v České republice platné *Listiny základních práv a svobod* věnuje především prvnímu předpokladu. Není ale jen pokusem o hledání významu slov a vět. Je také podrobný líčením vzniku, kontextů, judikatury, přesahů k literatuře.

Je to dílo imponující nejen rozsahem. Nabízí se také jako dílo svrchovaně užitečné „pro školu a dům“: pro právní vědu i pro každodenní praxi spravování obcí i státu.

Je pro naši společnost nadějně, že spiritus agens díla, čili de facto editorka, shromáždila mezi autory tolik mladých právníků. I když za sebou nemají celých čtyřicet let bloudění po sinajské poušti (o málo starší editorka přišla ze svobodného světa), už je netíží vzpomínky na egyptské hrnce plné blábolů právnícké hantýrky z doby před dvaadvaceti lety. Tihle to myslí vážně. Vědí, že se nepříjemné až tragické diskrepance na jedné straně ideálů základních práv a svobod a jejich reality na druhé straně nedají zasypat závějí dlouhých projevů plných vznešených slov. Každá závěj, jen co pomine mráz – a je jedno, odkud přichází – jednou roztaje.

Petr Pithart